

UO'K: 378.147:004

RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY- PEDAGOGIK BARQARORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Aliqulova Gulrux Urol qizi

Termiz davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik barqarorligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari nazariy jihatdan asoslangan. Oliy ta'lim va pedagogik ta'limni rivojlantirishga oid davlat hujjatlari asosida muammoning dolzarbligi ochib berilgan. "Pedagogik shart-sharoit" tushunchasining mazmuni tahlil qilinib, uning tarkibiy turlari aniqlangan. Har bir shart-sharoitning mazmuni, amalga oshish ko'rsatkichlari va ularning o'zaro bog'liqligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik shart-sharoit, raqamli ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy-pedagogik barqarorlik, aralash ta'lim, raqamli kompetensiya, pedagogik ta'lim.

Аннотация. В статье теоретически обоснованы педагогические условия развития профессионально-педагогической устойчивости будущих учителей в условиях цифрового образования. Актуальность проблемы раскрыта на основе государственных документов о развитии высшего и педагогического образования. Проанализировано содержание понятия «педагогическое условие» и определены его виды. Раскрыты содержание каждого условия, показатели его реализации и их взаимосвязь.

Ключевые слова: педагогическое условие, цифровое образование, будущий учитель, профессионально-педагогическая устойчивость, смешанное обучение, цифровая компетентность, педагогическое образование.

Abstract. The article theoretically substantiates the pedagogical conditions for developing the professional and pedagogical stability of future teachers in digital education. The relevance of the problem is grounded in state documents on the development of higher and teacher education. The content of the concept of "pedagogical condition" is analysed and its types are identified. The content of each condition, indicators of its implementation and their interrelation are revealed.

Key words: pedagogical condition, digital education, future teacher, professional and pedagogical stability, blended learning, digital competence, teacher education.

Kirish

Har qanday pedagogik maqsad muayyan sharoitlar mavjud bo'lgandagina amalga oshadi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik barqarorligini rivojlantirish ham bundan mustasno emas: uni faqat ma'ruza yoki alohida mashg'ulot orqali shakllantirib bo'lmaydi, buning uchun ta'lim jarayonining butun tizimida tegishli shart-sharoitlar yaratilishi zarur. Raqamli ta'lim sharoitida esa bu shart-sharoitlarning tarkibi va mazmuni sezilarli darajada o'zgaradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim muassasalarida sifatli ta'lim uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan [1]. Prezidentning 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida raqamli texnologiyalar va masofaviy ta'lim shakllarini keng joriy etish vazifasi qo'yilgan [2].

Prezidentning 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-son Qarorida oliy pedagogik ta'limga raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [3]. "O'zbekiston — 2030" strategiyasida ham sifatli ta'lim har bir insonning salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun munosib sharoit yaratishning asosiy yo'nalishi sifatida ko'rsatilgan [4].

Biroq pedagogik amaliyotda raqamli texnologiyalarni joriy etish ko'pincha texnik jihozlash bilan cheklanadi. Kompyuter sinflari, elektron platformalar va onlayn resurslar mavjud bo'lsa-da, ular bo'lajak o'qituvchining kasbiy-pedagogik barqarorligini rivojlantirishga maqsadli yo'naltirilmaydi. Natijada raqamli muhit barqarorlikni mustahkamlash o'rniga qo'shimcha zo'riqish manbaiga aylanishi mumkin.

Shunday qilib, raqamli ta'lim sharoitida kasbiy-pedagogik barqarorlikni rivojlantirish zarurati bilan buning uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarning ilmiy jihatdan asoslanmaganligi o'rtasida ziddiyat mavjud.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Pedagogik shart-sharoit tushunchasi. V.A. Slastenin va hammualliflar pedagogik jarayonni maqsad, mazmun, metod, vosita va shakllarning yaxlit tizimi sifatida ko'rib chiqadi. Ularning fikricha, pedagogik jarayon samaradorligi uning barcha komponentlari o'zaro muvofiq bo'lganda va jarayon tegishli tashqi va ichki sharoitlar bilan ta'minlanganda erishiladi [6]. Bu yondashuv pedagogik shart-sharoitni jarayon komponentlarini maqsadga yo'naltiruvchi omillar majmui sifatida talqin qilish imkonini beradi.

O'zbek pedagogikasida N.A. Muslimov va hammualliflar innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishning tashkiliy, metodik va kadrlar bilan bog'liq shartlarini yoritib,

texnologiya samarasi uni qo'llayotgan o'qituvchining tayyorgarligiga bevosita bog'liqligini ko'rsatgan [5].

Aralash ta'lim. D. Garrison va H. Kanuka aralash ta'limni (blended learning) auditoriyadagi yuzma-yuz mashg'ulotlar va onlayn ta'limning puxta o'ylangan uyg'unligi sifatida ta'riflaydi. Mualliflarning fikricha, aralash ta'lim oliy ta'limda chuqur va mazmunli o'rganishni ta'minlovchi transformatsion salohiyatga ega, ammo bu salohiyat faqat uni puxta loyihalash orqali ro'yobga chiqadi [7].

Tajribaviy o'qitish. D. Kolb o'rganishni aniq tajriba, refleksiv kuzatish, mavhum tushunchalash va faol tajriba sinovidan iborat sikl sifatida tushuntiradi. Uning nazariyasiga ko'ra, tajriba refleksiya orqali anglanmasa, u bilim va ko'nikmaga aylanmaydi [8].

Raqamli kompetensiya. C. Redecker tahriri ostida ishlab chiqilgan Yevropa pedagoglar raqamli kompetensiyasi doirasi (DigCompEdu) o'qituvchining raqamli kompetensiyasini olti yo'nalishda tavsiflaydi: kasbiy faollik, raqamli resurslar, o'qitish va o'rganish, baholash, ta'lim oluvchilarni faollashtirish hamda ta'lim oluvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish. Doirada kompetensiya rivojlanishining oltita bosqichi ham ajratilgan [10].

Pedagogik ta'limda barqarorlik. C. Mansfield va hammualliflar bo'lajak o'qituvchilarda barqarorlikni rivojlantirish uchun uni pedagogik ta'lim mazmuniga singdirish, qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar va refleksiyani tashkil etish zarurligini asoslagan [9].

Tahlil shuni ko'rsatadiki, aralash ta'lim, raqamli kompetensiya va barqarorlik masalalari alohida-alohida chuqur o'rganilgan. Biroq ularni raqamli ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik barqarorligini rivojlantirishning yaxlit pedagogik shart-sharoitlari tizimiga birlashtirgan tadqiqotlar yetarli emas.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy va faoliyatli yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqotda me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ilmiy manbalarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik loyihalash usullari qo'llanildi.

Natijalar va muhokama

1. Tushunchaning mazmuni. Tahlil asosida quyidagi ishchi ta'rif taklif etiladi: *raqamli ta'lim sharoitida kasbiy-pedagogik barqarorlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari – bu ta'lim jarayonining mazmuni, texnologiyalari, tashkil etilishi va muhitini bo'lajak o'qituvchining raqamli muhitda barqaror kasbiy faoliyatga tayyorligini shakllantirishga yo'naltiruvchi, maqsadli yaratiladigan omillar majmui.*

Ta'rifdan kelib chiqadiki, shart-sharoitlar o'z-o'zidan mavjud bo'lmaydi, balki ta'lim muassasasi tomonidan maqsadli yaratiladi. Bundan tashqari, ular alohida emas, majmua sifatida ta'sir ko'rsatadi.

2. Pedagogik shart-sharoitlar tizimi. Nazariy tahlil asosida beshta pedagogik shart-sharoit ajratildi (1-jadval).

1-jadval

Kasbiy-pedagogik barqarorlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Shart-sharoit	Mazmuni	Nazariy asosi
Mazmuniy-me'yoriy	O'quv dasturlariga raqamli muhitdagi kasbiy vaziyatlar va barqarorlikka oid mavzularni kiritish	Pedagogik jarayon yaxlitligi [6]; PQ-4623 [3]
Raqamli-texnologik	Aralash ta'lim muhitini barqarorlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan holda loyihalash	Aralash ta'lim nazariyasi [7]
Tajribaviy-refleksiv	Raqamli muhitdagi real yoki modellashtirilgan tajribani refleksiya orqali anglash	Tajribaviy o'qitish nazariyasi [8]
Kadrlar-kompetensiyaviy	Professor-o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi va barqaror kasbiy xulq namunasi	DigCompEdu doirasi [10]; [5]
Qo'llab-quvvatlovchi muhit	Hamkorlik, murabbiylik va psixologik xavfsizlikka asoslangan ta'lim muhiti	Pedagogik ta'limda barqarorlik nazariyasi [9]

Quyida har bir shart-sharoitning mazmuni batafsil ochib beriladi.

Birinchi shart – mazmuniy-me'yoriy. Bu shart o'quv rejasi va fan dasturlarini yangilashni nazarda tutadi. "Pedagogika", "Pedagogik texnologiyalar" va "Pedagogik mahorat" fanlari mazmuniga raqamli muhitdagi tipik kasbiy vaziyatlar kiritiladi: onlayn darsda o'quvchilarning faolsizligi, sun'iy intellekt yordamida bajarilgan uy vazifasi, ota-onalar bilan messenjerdagi nizoli yozishma va boshqalar. V.A. Slastenin va hammualliflar ta'kidlaganidek,

pedagogik jarayon mazmuni uning maqsadiga muvofiq bo'lishi kerak [6]: maqsad barqarorlik bo'lsa, mazmun ham barqarorlikni talab qiladigan vaziyatlarga tayanishi lozim.

Ikkinchi shart – raqamli-texnologik. Bu shart raqamli vositalarni barqarorlikni rivojlantirishga xizmat qildirishni talab etadi. D. Garrison va H. Kanuka asoslaganidek, aralash ta'lim faqat puxta loyihalanganda samarali bo'ladi [7]. Shu sababli onlayn qism mustaqil o'rganish va refleksiya uchun, auditoriya qismi esa rol o'yin, muhokama va jonli muloqot uchun ajratiladi. Bunda talaba raqamli vositalarni nafaqat o'rganadi, balki ular bilan ishlashda paydo bo'ladigan qiyinchiliklarni xavfsiz sharoitda boshdan kechiradi.

Uchinchi shart – tajribaviy-refleksiv. D. Kolb nazariyasiga ko'ra, tajriba anganmasa, u o'rganishga aylanmaydi [8]. Shu sababli raqamli muhitdagi har bir tajriba – onlayn dars o'tish, raqamli resurs yaratish, sun'iy intellekt vositasidan foydalanish – refleksiv tahlil bilan yakunlanishi kerak. Refleksiya elektron kundalik, video-tahlil yoki raqamli portfolio shaklida tashkil etilishi mumkin.

To'rtinchi shart – kadrlar-kompetensiyaviy. Talabada raqamli muhitga nisbatan barqaror munosabatni faqat o'zi shunday munosabatga ega o'qituvchi shakllantira oladi. N.A. Muslimov va hammualliflar ta'kidlaganidek, texnologiya samarasi uni qo'llayotgan o'qituvchining tayyorgarligiga bog'liq [5]. Shu sababli professor-o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi DigCompEdu doirasidagi yo'nalishlar [10] bo'yicha muntazam rivojlantirilishi, ular raqamli qiyinchiliklarga xotirjam va konstruktiv munosabat namunasini ko'rsatishi lozim.

Beshinchi shart – qo'llab-quvvatlovchi muhit. C. Mansfield va hammualliflar qo'llab-quvvatlovchi munosabatlarni barqarorlikning asosiy omillaridan biri deb hisoblaydi [9]. Raqamli ta'lim sharoitida bu shart talabalar o'rtasida onlayn hamkorlik guruhlarini tashkil etish, pedagogik amaliyotda murabbiy biriktirish va xato qilishdan qo'rqmaydigan psixologik xavfsiz muhit yaratish orqali amalga oshadi.

3. Shart-sharoitlarning amalga oshish ko'rsatkichlari. Shart-sharoitlar yaratilganligini aniqlash uchun ularning har biriga ko'rsatkichlar belgilandi (2-jadval).

2-jadval

Pedagogik shart-sharoitlarning amalga oshish ko'rsatkichlari

Shart-sharoit	Amalga oshganlik ko'rsatkichi
Mazmuniy-me'yoriy	Fan dasturlarida raqamli muhitdagi kasbiy vaziyatlarga oid mavzular va topshiriqlarning mavjudligi

Shart-sharoit	Amalga oshganlik ko'rsatkichi
Raqamli-texnologik	Aralash ta'lim kurslarida onlayn va auditoriya qismlarining aniq pedagogik vazifalarga ajratilganligi
Tajribaviy-refleksiv	Talabalarning raqamli portfolio yoki elektron refleksiv kundalik yuritishi
Kadrlar-kompetensiyaviy	Professor-o'qituvchilarning raqamli kompetensiya bo'yicha muntazam malaka oshirishi
Qo'llab-quvvatlovchi muhit	Onlayn hamkorlik guruhlar va pedagogik amaliyotda murabbiylik tizimining mavjudligi

4. Shart-sharoitlarning o'zaro bog'liqligi. Nazariy tahlil beshta shart-sharoit bir-birini to'ldirishini ko'rsatdi. Mazmuniy-me'yoriy shart "nimani o'rgatish kerak" degan savolga, raqamli-texnologik va tajribaviy-refleksiv shartlar "qanday o'rgatish kerak" degan savolga, kadrlar-kompetensiyaviy shart "kim o'rgatadi" degan savolga, qo'llab-quvvatlovchi muhit esa "qanday sharoitda o'rgatiladi" degan savolga javob beradi.

Shart-sharoitlardan birining yo'qligi butun tizim samarasini pasaytiradi. Masalan, mazmun yangilangan, ammo o'qituvchi raqamli kompetensiyaga ega bo'lmasa, yangi mavzular formal o'tiladi. Yoki zamonaviy raqamli muhit yaratilgan, ammo refleksiya tashkil etilmasa, talaba tajriba to'playdi, lekin undan xulosa chiqarmaydi. Shu sababli shart-sharoitlar majmua sifatida yaratilishi lozim.

Taklif etilgan shart-sharoitlar tizimining ilmiy yangiligi shundaki, unda raqamli texnologiyalar o'z-o'zidan maqsad sifatida emas, balki kasbiy-pedagogik barqarorlikni rivojlantirish vositasi sifatida qaralgan. Bu PQ-4623-son Qarorda belgilangan raqamli texnologiyalarni pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga xizmat qildirish vazifasiga [3] to'liq mos keladi.

Xulosa

O'tkazilgan nazariy tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, oliy va pedagogik ta'limni rivojlantirishga oid davlat hujjatlari [1; 2; 3; 4] raqamli ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarni sifatli tayyorlash uchun maxsus pedagogik shart-sharoitlar yaratishni taqozo etadi.

Ikkinchidan, kasbiy-pedagogik barqarorlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari ta'lim jarayonining mazmuni, texnologiyalari, tashkil etilishi va muhitini barqarorlikka yo'naltiruvchi, maqsadli yaratiladigan omillar majmuidir.

Uchinchidan, raqamli ta'lim sharoitida beshta pedagogik shart-sharoit asoslandi: mazmunii-me'yoriy, raqamli-texnologik, tajribaviy-refleksiv, kadrlar-kompetensiyaviy va qo'llab-quvvatlovchi muhit.

To'rtinchidan, shart-sharoitlar bir-birini to'ldiradi va faqat majmua sifatida yaratilgandagina kutilgan natijani beradi.

Takliflar:

1. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida fan dasturlarini raqamli muhitdagi kasbiy vaziyatlar asosida yangilash.
2. Aralash ta'lim kurslarini loyihalashda onlayn va auditoriya qismlarini barqarorlikni rivojlantirish vazifalariga muvofiq taqsimlash.
3. Professor-o'qituvchilar uchun DigCompEdu doirasiga asoslangan raqamli kompetensiya bo'yicha malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. 2019-yil 8-oktabr, PF-5847-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 2020-yil 27-fevral, PQ-4623-son // <https://lex.uz/docs/4749364>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "«O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2023-yil 11-sentabr, PF-158-son // <https://lex.uz/docs/6600413>
5. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Sano-standart, 2015.
6. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособие. – М.: Академия, 2002. – 576 с.

7. Garrison D.R., Kanuka H. Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education // The Internet and Higher Education. – 2004. – Vol. 7, No. 2. – P. 95–105.

8. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

9. Mansfield C.F., Beltman S., Broadley T., Weatherby-Fell N. Building resilience in teacher education: An evidenced informed framework // Teaching and Teacher Education. – 2016. – Vol. 54. – P. 77–87.

10. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / Ed. by Y. Punie. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.